

De inheemse soorten in Nederland

Zwarte populier, grauwe abeel en r

Monumentale zwarte populieren langs de Dinkel, Overijssel.

Foto's: Bert Maes

Populieren behoren ongetwijfeld tot de meest toegepaste boomsoorten in ons land. Vrouwelijke bomen kunnen enorme hoeveelheden zaadpluis produceren, soms tot ongerief van mensen die er in de buurt wonen. Straten kunnen met zo'n witte pluusdeken bedekt zijn alsof het gesneeuwd heeft. In dit artikel worden de inheemse populieren onder de loep genomen.

Populieren zijn bomen van de gematigde zone en het mediterrane gebied van het noordelijke halfrond. Er bestaan ongeveer 40 soorten binnen dit plantengeslacht. Ze behoren tot de katjesdragende boomsoorten. De katjes bloeien al vóór de bladeren verschijnen. Populieren zijn tweehuizig net als wilgen, die in dezelfde plantenfamilie thuishoren. Op populieren komen vele organismen voor, waaronder paddestoelen en insecten. Ze leven vaak samen met allerlei mycorrhizapaddestoelen. Aan de voet van populieren zijn vaak ronde gaatjes in de schors te vinden veroorzaakt door de larven van horzel-

vinders, een vlinder die het uiterlijk van een grote wesp heeft. De in Limburg op de kalkbodems veelvuldig voorkomende maretak of misletoe, een parasitaire plant, zien we alleen in de ruïnes van de Canadapopulieren en curieus genoeg nooit in die van de zwarte populier.

Canadapopulier op grote schaal aangeplant

Sinds het einde van de 19e eeuw is vooral de Canadapopulier populair, hetgeen thans echter wat minder is geworden. De grootschalige aanplant van de Canadapopulier is een belang-

rijke oorzaak van de grote achteruitgang van de inheemse populierensoorten. Door de snelle groei kan de boom al binnen 20 à 30 jaar gerooid en benut worden in de houtindustrie. De Canadapopulier (*Populus x canadensis*) is de hybride van de Europese zwarte populier (*Populus nigra*) en de Amerikaanse populier (*Populus deltoides*). Van de Canadapopulier zijn vele klonen bekend. Als uitgegroeide, volwassen bomen zijn deze populieren zeer imposant. Ze kunnen op een leeftijd van 200 à 300 jaar een stamomvang van meer dan 6 m en een hoogte van 30 m bereiken. Omdat ze al gauw kaprijp worden bevonden zijn dergelijke bomen echter uiterst schaars.

De zwarte populier

De zwarte populier, *Populus nigra*, één van de wilde oudersoorten van de Canadapopulier, is thans in heel Europa een zeldzame soort geworden en plaatselijk zelfs met uitsterven bedreigd. In ons land komen verspreid

ratelpopulier

hier en daar langs de grote rivieren Maas, Rijn, Waal, Overijsselse IJssel en langs grotere beken als de Dinkel nog exemplaren voor. Plaatselijk is er ook sprake van vestigingen in de afgelopen tien jaar.

De zwarte populier is een typische boom van het ooibos, het bos langs de rivieren en grotere beken. Het zacht-houtooibos wordt regelmatig door het rivierwater overspoeld en bestaat naast de zwarte populier uit schietwilg, amandelwilg en katwilg. De zwarte populier ontkiemt hier gemakkelijk in verse kleibodem of in het zand dat door de rivier wordt afgezet. Het zacht-houtooibos is sterk in de aandacht gekomen, omdat op diverse plaatsen de uiterwaarden uit de landbouw worden onttrokken en beschikbaar komen voor natuurontwikkelingsprojecten. Zo zijn er projecten langs de Waal bij Kekerdom en Millingen, met aansluitend Duitsland, en langs de Maas in Limburg met aansluitend België en benedenstrooms in de Biesbosch. Verrassend is met name de situatie bij Millingen en Kekerdom, waar vanuit een kleine bewaard gebleven populatie zwarte populieren, de soort zich in grote aantallen uitzaait en vermeerdert via worteluitlopers. Naast grote, oudere bomen zijn er jonge bomen in diverse leeftijdsklassen langs de rivieroever te zien. De variatie van het plantmateriaal zou er hier op kunnen wijzen dat het deels om wilde herkomsten gaat en geen klonale oorsprong. Het zaad met zaadpluis wordt gemakkelijk via de wind en het water verspreid. Het zaad blijft een paar weken kiemkrachtig. Toch blijkt uit onderzoek dat de zwarte populieren bij Millingen genetisch verschillen van zwarte populieren die net over de grens in Duitsland groeien.

Waarom zo zeldzaam?

Bij het zien van zoveel natuurlijke verjonging in het grensgebied vraag je je af hoe deze soort zo zeldzaam is geworden. Het antwoord zit in het feit dat juist de rivieroeverse eeuwenlang sterk in cultuur zijn gebracht. Al meer dan 200 jaar zijn de ooibossen nagenoeg verdwenen. Op de plaatsen die nog geschikt waren voor ooibossen werden tot in de 20e eeuw grienden aangelegd, dan wel de oevers verstevigd. Plaatsen waar spontaan klei

Detail stam en tak met bladeren zwarte populier.

of zand werd afgezet zijn nagenoeg verdwenen en de afstand van potentiële groeiplaatsen tot de schaarse overgebleven bomen is te groot geworden. Vermoed wordt dat ook de overvloed aan Canadapopulieren de bevruchting van de weinige zwarte populieren negatief heeft beïnvloed. Door de natuurontwikkelingsprojecten langs de grote rivieren zal het ooibos met de zwarte populier zeker nieuwe kansen krijgen en zal de toekomst van deze boomsoort vermoedelijk zijn verzekerd.

Opvallende verschijning

De zwarte populier is, eenmaal uitgegroeid, een opvallende verschijning. De stam is meestal wat grillig en knoestig. In plaats van de schuin omhoog groeiende takken van de Canadapopulier, heeft de zwarte populier meer omlaag afbuigende takken. Het blad heeft een wigvormige voet en mist de kliertjes aan de bladvoet zoals bij de Canadapopulier. Met een loep is nog te zien dat de bladrand geheel kaal en ongewimperd is. Ofschoon de zwarte populier op zich duidelijke determinatiekenmerken heeft is het onderscheid met bepaalde klonen van de Canadapopulier toch niet altijd ge-

makkelijk. De vormvariatie binnen de zwarte populieren is daar zeker debet aan. De populatie langs de Overijsselse Dinkel wijkt bijvoorbeeld aanzienlijk af van die van langs de grote rivieren. Bovendien zijn er aanwijzingen dat de Canada- en zwarte populier soms kunnen hybridiseren, zodat er overgangsvormen ontstaan.

De grauwe abeel

Wat betreft de herkomst van de grauwe abeel, *Populus canescens*, tast men nog steeds in het duister. Algemeen wordt verondersteld dat deze populierensoort de kruising is tussen de witte abeel (*Populus alba*) en de ratelpopulier (*Populus tremula*). In elk geval liggen de kenmerken tussen beide soorten in. De witte abeel is een soort van Zuid-Europa en zeker niet inheems. Sommige dendrologen menen dat spontane hybriden op eigen kracht na de ijstijden noordelijk Europa hebben bereikt. Een andere mogelijkheid is dat de grauwe abeel in de duinen, waar zowel de ratelpopulier als de witte abeel voorkomen, spontaan door kruising ontstaat. Vroeger werd de abeel algemener toegepast dan nu. In de 17e eeuw was het al een gewilde boom op landgoe-

Detail stam en tak met bladeren grauwe abeel.

deren, pleinen, lanen en dergelijke. Samen met iepen en linden waren het de algemene sierbomen in die tijd. In een 16e eeuws geschrift wordt de abeel genoemd als een bruikbare boomsoort voor Vlaanderen. Een latere toepassing is die in de duinen voor vastlegging van het zand. Een eigenschap van de abeel is de neiging tot het vormen van worteluitlopers en struwelen, wat in de duinen als een groot voordeel geldt, maar in een laan of op een plein als lastig wordt ervaren.

Omdat abelen al zo lang in cultuur zijn, is onderscheid tussen wilde populaties en aangeplante niet eenvoudig. Natuurlijke ogende bostypen vinden we in de binnenduinstrand en aan de voet van het Zuid-Limburgse hellingbos. De grauwe abeel groeit daar samen met gladde iep, gewone es en wilde kardinaalsmuts. De witte abeel is van de grauwe abeel te onderscheiden door de opvallend witviltige blad-onderzijde en de handvormig ingesneden bladen met lange middenlob. Beide abelen hebben als jonge boom een opvallend witte bast, waardoor ze sterk op berken lijken.

Ratelpopulier of esp

De ratelpopulier, *Populus tremula*, dankt zijn naam aan het geritsel van de bladeren die bij wind om de bladsteel draaien en tegen de andere bladeren aan klapperen. Overigens doen de andere populierensoorten dat net

zo goed. De ratelpopulier was een van de eerste boomsoorten die na de laatste ijstijd in Europa terugkwam. De ratelpopulier heeft een zeer breed milieuspectrum en komt zowel voor in vrij voedselarme, liefst wat vochtige, loofbossen en houtwallen, als in de kalkhoudende duinen en hellingbossen van Zuid-Limburg. We zien ze op de drogere randen van natte bossen en beken in het pleistocene deel van ons land. Op plaatsen in het bos die wat verstoord zijn doet de ratelpopulier het goed. De boom kan ook als pioniersoort optreden op kap-

plaatsen in het bos. Net als de andere populieren en abelen kan de soort gemakkelijk opslag en struweel vormen vanuit de wortels. De ratelpopulier blijft meestal een kleine boom, maar kan soms tot een groter exemplaar van 25 meter uitgroeien. Omdat de ratelpopulier een echte lichtsoort is verdwijnt hij als het bos ouder wordt en er meer schaduw optreedt. Ofschoon het hout van de ratelpopulier wel enkele speciale gebruiken kent, wordt het hout over het algemeen weinig gewaardeerd en om die reden weinig aangeplant en zelfs bestreden. Toch is er van deze populierensoort weinig bekend over de echt natuurlijke standplaatsen. Op plaatsen waar die ooit is aangeplant kan hij door wortelopslag heel lang standhouden.

Hoewel populieren behoren tot de meest toegepaste boomsoorten in ons land, zijn de inheemse soorten zwarte populier, grauwe abeel en ratelpopulier erg achteruit gegaan. Een van de belangrijkste oorzaken daarvan is de veelvuldige toepassing van de Canadapopulier. Die populier is, in tegenstelling tot de inheemse, snel kaprijp en om die reden economisch interessant. Het hout van de inheemse soorten wordt minder gewaardeerd.

Detail stam en tak met bladeren ratelpopulier.

Bert Maes

B. Maes heeft een ecologisch adviesburo in Utrecht en is deskundige op het gebied van inheemse bomen en struiken.